ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ
ГОДИШНИК, ТОМ III, 2024 – ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
ANNUAL, VOL. III, 2024 – FACULTY OF EDUCATION

DOI: 10.69085/afp20243047

КОМПЕТЕНТНОСТЕН ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО НА СОЦИАЛНИ РАБОТНИЦИ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ ЗА СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ

Нона Глушкова
nonayur@uni-plovdiv.bg

Резюме: *Реализирането на политиките за социално включване предполага планиране и провеждане на образователни дейности за подходяща подготовка на социалните работници, от които в голяма степен зависят активностите по посока на социалното включване на представители на уязвими групи. За да бъдат от полза за своите потребители и клиенти, които имат обоснована потребност от професионална подкрепа за успешно социално включване, е необходимо професионалистите в областта на социалните дейности непрекъснато да оптимизират своята функционална грамотност, да поддържат високи нива на уменията си за социална комуникация и да бъдат подготвени и по посока на осъществяването на социална медиация – подход, предполагащ специфични умения и компетенции в сферата на междуличностната, междугруповата и интеркултурната комуникация. Настоящата статия предлага възможен вариант за качествена професионална подготовка на бъдещите социални работници, която е насочена към придобиване на знания, умения и компетенции за удовлетворяването на изконни общочовешки стремежи за благоденствие и устойчиво развитие, постигането на които преминава през реализирането на успешни професионални взаимодействия с потребители и клиенти за превенция на социалното изключване,*

за преодоляване на последици от него и за пълноценно социално включване в обществения живот.

Ключови думи: *социално включване, функционална грамотност, социална комуникация, социална медиация, компетентностен подход в обучението на социални работници*

COMPETENCE APPROACH IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS AS A PREREQUISITE FOR IMPLEMENTING THE POLICIES FOR SOCIAL INCLUSION

Nona Glushkova
nonayur@uni-plovdiv.bg

Abstract: *The implementation of social inclusion policies implies the planning and implementation of educational activities for the proper training of social workers, on whom the activities towards the social inclusion of members of vulnerable groups largely depend. In order to be useful for their users and clients, who have a justified need for professional support for successful social inclusion, it is necessary for professionals in the field of social activities to continuously optimize their functional literacy, to maintain high levels of social communication skills and to be prepared in the direction of social mediation – an approach assuming specific skills and competences in the field of interpersonal, intergroup and intercultural communication. This article proposes a possible option for quality professional training of future social workers, which is aimed at acquiring knowledge, skills and competencies for the satisfaction of fundamental universal human aspirations for well-being and sustainable development, the achievement of which passes through the realization of successful professional interactions with users and clients for the prevention of social exclusion, for overcoming its consequences and for full social inclusion in public life.*

Key words: *social inclusion, functional literacy, social communication, social mediation, competence approach in training of social workers*

Увод

Социалната политика на всяка държава е свързана със спазване на общочовешки принципи за социална справедливост и солидарност при зачитане на независимостта на всеки индивид, както и с отправяне на препоръки за планиране, разработване, координиране, провеждане и контролиране на дейности, които повлияват положително върху условията на живот на гражданите и имат за цел благоденствие на цялото общество при съобразяване със съществуващото национално и европейско законодателство. В тази връзка съвсем уместно се вземат аргументирани решения за активизиране на целенасочени политики в областта на социалното включване, които са по посока на превенцията и преодоляването на социалното изключване, на намаляването на бедността и на ограничаването на безработицата на базата на „конкретни стъпки и съответни ресурси за развитие и поддържане на форми, които биха позволили на социално уязвимите групи да участват по-активно и равностойно на пазара на труда“ (Векова, 2022, с. 57).

Основно изложение

В национален контекст водещи документи, регламентиращи активностите по отношение на социалното включване, са Националната стратегия за намаляване на бедността и за социално включване и Планът за действие за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и за социално включване. Те са разработени на базата на Националната програма за развитие на България и отчитат предписанията и стандартите в Правилника за устройството и дейността на Националния съвет по въпросите на социалното включване към Министерския съвет, в Съвместния меморандум по социално включване на Република България и в Европейския стълб за социални права. Наред с националното законодателство Република България се съобразява и с редица норма-

тивни документи, свързани с членството на страната в ЕС – Договор за ЕС, Харта на ЕС на основните права, Договор за функционирането на ЕС (ДФЕС) и др. Приоритетите, включени в Националната стратегия за намаляване на бедността и за социално включване 2030, са:

- Устойчива интеграция на пазара на труда на неактивни и безработни лица, в т.ч. продължително безработни;
- Равен достъп до качествено предучилищно и училищно образование;
- Равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване;
- Достъпни и качествени социални и интегрирани услуги и интегрирана подкрепа;
- Ефективна и целенасочена финансова и материална подкрепа на нуждаещите се;
- Осигурена достъпност на средата – физическа, архитектурна, институционална, информационна и достъпност на транспорта и транспортните услуги;
- Подобрени жилищни условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните;
- Работа в партньорство и прилагане на иновативни подходи при провеждане на интегрирани политики за социално включване и социални иновации (Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf).

Така формулирани, приоритетите всъщност представляват адаптиран вариант на фиксираните в чл. 151 от Договора за функционирането на Европейския съюз цели на социалната политика на ЕС, които задават ориентирите на интегрираните политики за социално включване и предизвикателствата пред тях, а именно:

- насърчаване на заетостта;
- подобряване на условията на живот и труд;
- равно третиране на работниците;
- адекватна социална защита според нуждите;
- социален диалог;
- развитие на човешките ресурси;

- постигане на високо и устойчиво равнище на заетост;
- борба срещу социалната изолация (ДФЕС, Социална политика, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=LEGISSUM:social_policy).

За пълноценно социално включване в обществения живот е добре всеки човек да развива своята функционална грамотност, уменията си за социална комуникация, способностите си да реализира социална медиация (в чисто човешки или в професионален план) и усета си за необходимостта да се възползва от нея.

Функционалната грамотност е съвкупност от знания, умения и компетентности, необходими за адекватно, рационално и успешно справяне в реални житейски ситуации и свързани с отговорността и грижата за себе си и за близките, с познаването на правата и задълженията си като гражданин и потребител, със способността за намиране на полезна и достоверна информация и с нагласата за професионално и личностно развитие. Тя е „важна предпоставка за постигане на всякакъв вид социална, икономическа, професионална и културна компетентност“ и са необходими системни усилия за нейното осъвременяване и повишаване на равнището ѝ (Петров, Атанасова, 2003, с. 37).

Според Д. Кабакчиева *социалната комуникация* „обезпечава възможностите за създаване на социални връзки, за натрупване и транслация на социален опит, за управление на съвместната жизнедеятелност на хората и регулиране на отделните ѝ области“ (Кабакчиева, 2014, с. 26 – 27). Подобен тип дефиниция на социалната комуникация насочва към конкретно ниво на социалната възпитаност, което е резултат както от базовото социално възпитание на личността, така и от стремежа към непрекъснатото му усъвършенстване в хода на човешкия живот. В този контекст социалната комуникация би могла да се опише като *особен вид социално взаимодействие, насочено към изграждане на стабилни социални отношения, при които се реализира обмен на специфична информация за начините за постигане на лично и обществено благополучие и се създават условия за гарантиране на устойчивото развитие на обществото като цяло*.

Социалната медиация е сравнително ново поле за професионална реализация, което обаче е с особено силно значение за темпа и качеството на социалното включване на лицата в обществения живот, тъй като чрез осъществяването на посредничество в комуникацията между хората се подпомагат взаимодействието и социалните взаимоотношения между отделните личности, между личност и група, между личност и общност, между личности, групи и общности, и институции. В тази връзка е важно у представителите на уязвимите групи да се създадат нагласата и готовността за търсене на професионална подкрепа и съдействие и да се засилят усещанията за сигурност и за успешно преодоляване на социалното изключване.

Резултатите от усилията и в трите направления са значими както за хората, групите и общностите, които са във фокуса на политиките за социално включване, така и за професионалистите, които ги реализират. Ето защо от изключително важно значение е осъществяването на целенасочена професионална подготовка на специалистите, от които зависи превенцията на социалното изключване и съответно – подпомагането на социалното включване. В тази връзка от специалистите се очаква да притежават комплекс от знания, умения, лични и професионални качества, които да свидетелстват за тяхната компетентност.

Според Д. Кун компетентността е „общо равнище на способността или квалификацията, демонстрирана от човека“, а според Х. Гейвин тя е „високо равнище на развитие на уменията, вероятно включващо съхраняване на различни видове модели“ (по Александрова, 2008, с. 75). В други дефиниции компетентността е представена като „състояние, което има три компонента – притежаване на подходящи способности, правна квалификация и принадлежност към дадена професия“ (Радев, 2006, с. 56), като „индивидуално интегративно свойство на личността, което се изразява в спецификата на организиране и използване на различните знания и умения и позволява ефективни решения и поведение в различни ситуации“ (Радев, 2005), а в Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот и като „доказана способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методоло-

гични дадености в работни или учебни ситуации и в професионално и личностно развитие“ (Европейска квалификационна рамка (ЕКР) 2008, с. 11). Във всички случаи обаче, когато се говори за компетентност, се има предвид определена степен на комплексност и компактност на притежаваните знания и умения **за** и отношения **към** някаква част от действителността.

В специализираната литература съществува информация за изключително голям брой видове компетентност (напр.: интелектуална, емоционална, социална, професионална, ключова, „мека“, културна, личностна, предприемаческа, гражданска и др.), което би могло да се обясни най-малкото с наличието на две концепции за компетентността (според Р. Стърнбърг) – едната, „базирана на знанията и широката информираност като необходимо условие за компетентност“, а другата е за „компетентността като гъвкаво приложение на знанията, което зависи от аналитичните, творчески и практически умения на специалиста“ (по Александрова, 2008, с. 78).

Многообразието във видовете компетентност и категоричната необходимост от придобиването на значителна част от тях с цел благоприятно вписване, съществуване и развитие в условията на динамично променящия се съвременен свят водят до изискването за конкретен подход, с помощта на който това да се случва целенасочено. В тази връзка особено значение има прилагането на компетентностния подход в образованието, който поставя акцент върху усвояването на конкретни ключови компетентности, като се съчетават:

- интегриране на учебно съдържание от различни сфери;
- практическа насоченост и значимост на обучението;
- ориентация към резултати;
- използване на иновативни подходи и практики в процеса на обучение.

Компетентностният подход е важен не само за завършващите средната степен на образование, но и за обучаващите се във висшите училища, където се подготвят специалисти в различни професионални направления, включително в професионално направление „Социални дейности“. Наред с актуалната му приложимост в условията на образователните организации компетентностният подход е силно препоръчителен за практиката, насочена към

социална работа с различни потребители и клиенти, които имат необходимост от подкрепа за социалното им включване. Осъществяването на целите за реализиране на политиките за социално включване категорично предполага планиране и провеждане на образователни дейности за подходяща подготовка на социалните работници, от които зависят активностите по посока на социалното включване на представители на уязвими групи.

За да бъдат от полза за своите потребители и клиенти, които имат обоснована потребност от професионална подкрепа за успешно социално включване, е необходимо професионалистите в областта на социалните дейности непрекъснато да оптимизират своята функционална грамотност, да поддържат високи нива на уменията си за социална комуникация и да бъдат подготвени и по посока на осъществяването на *социална медиация* – специфичен подход за преодоляване на социалното изключване, естествено продължение на процеса за усъвършенстване на уменията за социална комуникация и следващо възможно ниво в експертната подготовка на специалистите, предполагащо специфични умения и компетенции в сферата на междуличностната, междугруповата и интеркултурната комуникация.

Очертаните направления в професионалната подготовка на специалистите, касаещи функционалната им грамотност, уменията им за социална комуникация и социална медиация, намират израз в новия учебен план за обучението на студентите от специалност „Социални дейности“ в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Той се основава на постигането на баланс между теоретико-методологическата подготовка и активната самостоятелна работа на студентите, чрез които да се формират и развият умения за идентифициране и решаване на многообразни и разнородни социални и личностни проблеми на различни рискови групи с цел насърчаване на социалното им включване. Значителна част от дисциплините в този учебен план са в синхрон както с особеностите на компетентностния подход, така и с ключовите принципи, определени в трите области в Европейския стълб за социални права, а именно:

- *Равни възможности и достъп до пазара на труда:* Образование, обучение и учене през целия живот; Равенство

между половете; Равни възможности; Активна подкрепа за заетостта;

- *Справедливи условия на труд:* Сигурна и гъвкава заетост; Възнаграждения; Информация за условията на работа и защита в случай на уволнение; Социален диалог и участие на работниците; Баланс между работа и личен живот; Здравословна, безопасна и добре приспособена работна среда и защита на личните данни;
- *Социална закрила и приобщаване:* Грижи и подкрепа за децата; Социална закрила; Обезщетения за безработица; Минимален доход; Доходи и пенсии за старост; Здравеопазване; Интеграция на хората с увреждания; Дългосрочни грижи; Жилищно настаняване и помощ за бездомните хора; Достъп до основни услуги (Европейски стълб на социалните права, https://commission.europa.eu/system/files/2017-12/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_bg.pdf).

Ключовите компетентности, които е необходимо да бъдат овладени и развити в периода на обучението, за да се развие функционалната грамотност на бъдещите професионалисти, са:

- Компетентности за използване на българския език в устен и писмен вид, изразяващи се в способност за изразяване на мнения и становища, умело тълкуване на факти и понятия, балансирано съчетаване на вербални и невербални форми на професионално общуване, както и езикова култура и култура на говора;
- Технологична компетентност, свързана със способности за прилагане на съвременни научни методи за изследване и диагностика, с прилагане на интерактивни технологии за професионално общуване и с грижи за осигуряване на професионалната си дейност с нови технологии;
- Дигитална компетентност, насочена към постигане на информационна грамотност, придобиване на способност за създаване на дигитално съдържание и критичност при използване на ИКТ;

- Компетентности за учене, ориентирани към формиране на способности за поддържане и стимулиране на познавателен интерес, за ефективно управление на времето, за планиране и подбор на методи за решаване на поставени задачи, за критично мислене и метакогниции и в същото време – владеене на рефлексията като механизъм за самоусъвършенстване и насърчаване на собственото допълващо неформално и информално обучение, на професионалната квалификация и на кариерното развитие;
- Обществени и граждански компетентности, отнасящи се до способностите за разчитане на социалните трансформации за изразяване на гражданска позиция относно глобални социално-граждански проблеми и за екипна работа и колегиално сътрудничество;
- Предприемаческа компетентност, обвързана с постигането на устойчив интерес към проектна дейност (изискваща управленски способности, иновативност и креативност) и със способност за полагане на волево усилие за реализация на конкретни идеи и умение за поемане на рискове;
- Културна компетентност, предполагаща способност за организиране на културосъобразна социална среда с цел развиване на потенциалните ресурси и компенсиране на дефицити при личности, групи и общности, нуждаещи се от подкрепа и способност за поддържане или оптимизиране на културата на социалната организация.

Функционалната грамотност на бъдещите професионалисти е подкрепена с широкопрофилна и интердисциплинарна подготовка. С нея се цели развиване на уменията за социална комуникация и създаване на солидна база от знания, умения и компетенции за професионално осъществяване на социална медиация. Планираната широкопрофилна и интердисциплинарна подготовка включва:

- *фундаментални компетентности в областта на социалната работа* чрез дисциплини като Основи на социалната работа и въведение в специалността, Организация и управление на социалната работа, Методи на социалната

работа, Управление и координиране на случай, Индивидуална оценка на потребностите от социални услуги и подкрепа, Супервизия в социалната работа и др.;

- *познания* в областта на комуникационните умения, човешко поведение и социална среда, обща и социална педагогика, андрагогика, социална и клинична психология, психологическо консултиране, социална политика и социални програми, система за социална защита, основи на конфликтологията, професионална етика и деонтология, управление на човешки ресурси в социалната сфера, социално законодателство, мениджмънт в социалната сфера и др.;
- *специализирани познания в областта на социалната работа с различни целеви групи* – социални дейности в ранното детство, социална работа със семейства, с деца и юноши, с лица с девиантно и делинквентно поведение, с безработни лица, с възрастни и стари хора, с хора с увреждания;
- *допълнителни познания* в областта на социалните дейности – приобщаващо образование, позитивна психология, публична администрация, статистически методи и методи за диагностика в социалните дейности, семейно консултиране, социална работа в пенитенциарната и пробационната сфера, социална работа с малцинствени групи и общности, с емигранти, със зависими и с жертви на насилие, работа с приемни и осиновителски семейства, социална медиация; социално предприемачество, благотворителност и доброволчество, социална и медицинска рехабилитация, спорта, изкуствата, информационните технологии и др.;
- *умения за:* подходящо, уверено и адаптивно професионално поведение на социалния работник; адаптиране към мисията и целите на социалната или друга организация; ефективни междуличностни отношения и комуникации; съобразяване и зачитане на личностните, културните и религиозните различия на потребителите; рефлексивно управление на собствената си социална дейност; иницииране

и фасилитиране на процесите за положителна промяна в социалната работа; идентифициране и оценяване на потребностите на потребители и клиенти; въвеждане на ясни и точни процедури за събиране, документиране и отчитане на данни; създаване и поддържане на отношения и партньорство с различни институции и потребители.

Заключение

Организирането и изпълнението на образователните дейности по този учебен план за подготовка на специалисти в сферата на социалните дейности предоставя възможности за професионална реализация във всички системи, в които е регламентирано осъществяване на социални дейности, насочени към подкрепа, подпомагане и социално включване на лица, семейства, групи и общности в риск, и реализирани в системата на социалните институции (държавни, общински, с нестопанска цел) в Република България.

Теоретичната и практическата подготовка на студентите е насочена към придобиване на знания, умения и компетенции за удовлетворяването на изконни общочовешки стремежи за благоденствие и устойчиво развитие, постигането на които преминава през реализирането на успешни професионални взаимодействия с потребители и клиенти за превенция на социалното изключване, за преодоляване на последици от него и за пълноценно социално включване в обществения живот.

Литература

1. **Александрова, А. (2008).** Теории за училищното възпитание. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“ (Aleksandrova, A. (2008). Teorii za uchilishtnoto vazpitanie. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“).
2. **Векова, Л.** (2022). Социалното предприемачество – перспективи и възможности за социално включване на рисковите групи. В: Годишник на Пловдивския университет, Педагогически факултет, том I, Пловдивско университетско издателство, с. 54 – 67, ISSN 2815-4134 **(**Print), ISSN 2815-4487 (Online) (Vekova, L. (2022). Sotsialnoto predpriemachestvo –

perspektivi i vazmozhnosti za sotsialno vklyuchvane na riskovite grupi. V: Godishnik na Plovdivskia universitet, Pedagogicheski fakultet, tom I, Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, s. 54 – 67, ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online)).

3. Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР) (2008). Люксембург: Служба за официални публикации на Европейските общности (Evropeyska kvalifikatsionna ramka za uchene prez tselia zhivot (EKR) (2008). Lyuksemburg: Sluzhba za ofitsialni publikatsii na Evropeyskite obshtnosti).
4. **Кабакчиева, Д. (2014).** Социална комуникация. УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен (Kabakchieva, D. (2014). Sotsialna komunikatsia. UI „Episkop Konstantin Preslavski“, Shumen).
5. **Петров, П., М. Атанасова (2003).** Образованието и обучението на възрастните. Актуални проблеми. С., Изд. „ВЕДА СЛОВЕНА – ЖГ“ (Petrov, P., M. Atanasova (2003) Obrazovanieto i obuchenieto na vazrastnite. Aktualni problemi. S., Izd. „VEDA SLOVENA – ZhG“).
6. **Радев, Пл. (2006).** *Основи на общия и образователния мениджмънт*. Пловдив: Изд. „Фабер“ (Radev, Pl. (2006). Osnovi na obshtia i obrazovatelnia menidzhmant. Plovdiv: Izd. „Faber“).
7. **Радев, Пл. (2005).** *Обща училищна дидактика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“ (Radev, Pl. (2005). Obshta uchilishtna didaktika. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“).
8. ДФЕС, Социална политика, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=LEGISSUM:social_policy – посетен на 18.05.2024 (DFES, Sotsialna politika, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=LEGISSUM:social_policy – poseten na 18.05.2024)
9. Европейски стълб на социалните права, https://commission.europa.eu/system/files/2017-12/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_bg.pdf – посетен на 18.05.2024 (Evropeyski stalb na sotsialnite prava, https://commission.europa.eu/system/files/2017-12/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_bg.pdf – poseten na 18.05.2024)
10. Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, https://www.mlsp.

government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf – посетен на 17.05.2024 (Natsionalna strategia za namalyavane na bednostta i nasarchavane na sotsialnoto vklyuchvane 2030, https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf – poseten na 17.05.2024).